

פורום ערים חכמות אוניברסיטת תל אביב

מפגש ראשון: יחסי מרכז-פריפריה

מצע לדיון

יובל פורטוגלי

מרכז העיר: המרכז לחקר ערים ועירוניות באוניברסיטת תל אביב

פורום ערים חכמות של אוניברסיטת תל אביב הוקם במטרה לבחון את ההיבטים השונים, הטכנולוגיים והחברתיים, של ערים חכמות. הוא מורכב מ"מוקד" של חוקרים באוניברסיטת תל אביב ומן העוסקים בנושאים אלה במגזר האזרחי, הפרטי והציבורי. הפורום יתכנס כשלוש ארבע פעמים בשנה כאשר בכל פגישה הדיון יתמקד בהיבט מסוים של ערים חכמות. הכוונה היא לסכם את הדיונים השונים בניירות עמדה שיפורסמו ברבים.

זהו המפגש הראשון של הפורום והוא מתמקד כפי שהכותרת מעידה ביחסי מרכז פריפריה. למעשה מדובר כאן במפגש בין שלשה תחומי שיח ומחקר שהתפתחו במקביל. האחד, יחסי מרכז-פריפריה, השני, השפעת הטכנולוגיה על החברה והשלישי הדינאמיקה של עיר וערים. כל אחד מהם מלווה את השיח החברתי והמדעי כבר שנים הרבה, אבל החיבורים ביניהם עדיין חלקיים. מתוך השלשה, החיבור בין טכנולוגיה לערים זוכה בשנים האחרונות לעדנה תחת הכותרת של ערים "חכמות"—מושג שבא לחבר בין טכנולוגיות "חכמות" כגון בינה מלאכותית, נתונים גדולים וכרייתם או אינטרנט של דברים, לבין המחקר העירוני והתכנון העירוני. השאלה של 'מרכז-פריפריה', שהיא במידה רבה חברתית, כלכלית, תרבותית ופוליטית, אינה נושא נפוץ בדיון על ערים "חכמות".

העיר מהווה את הקישור הפוטנציאלי בין מרכז-פריפריה לבין הטכנולוגיה. ראשית, העיר תמיד נתפסה, במשתמע ולעיתים במפורש, כמרכז לפריפריה, ל"אזור המשלים" שלה—המטרופולין למערכת העירונית, העיר לערי הלוויין שלה ולכפריה, והמרכז העירוני לשולי העיר ופרבריה. שנית, ההיסטוריה של העיר בעת החדשה כרוכה בטבורה אל התפתחות התעשייה והטכנולוגיה. כך, למשל, המהפכה התעשייתית הביאה לעולם את 'העיר התעשייתית' ואת מעמד הפועלים, ואילו ה"פורדיזם", פסי הייצור, ותעשיית המכוניות מילאו תפקיד מרכזי בהתפתחות התחבורה והתנועה, בתהליכי הפרוור, וה"זחילה" העירונית. ולאחרונה, העיר החכמה מופיעה על הבמה והיא מעוררת שאלות הרבה: מהי בעצם? מה היא עשתה עד כה? מה היא מסוגלת לעשות? ולאן היא מוליכה?

מחד גיסא, אנו עדים להתלהבות גדולה שהנה באמצעות אפליקציות, חיישנים, נתונים וכל השאר אנו בדרך לקראת אוטופיה עירונית שבה יש פתרון לכל בעיות העיר החל ממשילות עירונית וצדק חברתי, דרך זיהום אויר, תחבורה ציבורית ופקקי תנועה, וכלה בקיימות, עמידות וטבע עירוני. כל אלה אמורים לקבל פתרונות אופטימליים באמצעות מכונות חכמות שיקבלו החלטות חברתיות, כלכליות ופוליטיות וישחררו את בני העיר להתמקד בגופם ובנפשם ולהיות "מעמד יצירתי". מאידך גיסא, יש הרואים ברעיון העיר החכמה מסלול המוליך לדיסטופיה עירונית, להתגשמות חלום הבלהות האורוליאני שבו את מקומן של הדיקטטורות הגדולות אוקיאניה, איראסיה ואיסאסיה של אורוול ממלאות גוגל, פייסבוק, אמזון, אפל, מציאות של ערים חכמות רוויות חיישנים (מסכי הטלסקרין בלשוננו של אורוול) הנמצאים בכל פינה והם מסוגלים לראות ולשמע הכל, החל מקצב פעימות הלב שלך, דרך חיוך שלא על פי התקן הפוליטי וכלה במחשבה לא ראויה. בין לבין יש כמובן מרחב גדול שבו לא הכל צפוי, אבל הרשות נתונה.

אלא שבמפגש ראשון זה לא נעסוק בכל אלה, אלא נתמקד: ראשית, בנגזרת מצומצמת שמצליבה את העיר החכמה עם שאלת יחסי מרכז פריפריה, בתוספת דגש על תנועה ותחבורה. את השאלה הזו שעניינה הקשר בין טכנולוגיה "חכמה" לבין המתח מרכז/מוקד-פריפריה ניתן לבחון בקני-מידה שונים שמתוכם ננסה להתמקד בשלושה הכרוכים זה בזה: בקנ"מ גלובאלי, המתח בין המרכז שהוא העולם הראשון (המערבי, המפותח, הטכנולוגי, העשיר), לבין הפריפריה שהיא העולם השלישי (המתפתח, המסורתי, העני). בקנ"מ אזורי/מדינתי המתח בין המרכז החברתי-תרבותי-פוליטי לבין הפריפריה. בקנ"מ עירוני, המתח בין רובעי אלו שיש להם לרובעי אלו שאין להם.

שנית, נתמקד בחברה ובמציאות הישראלית בה המתחים הללו מלווים את החברה כבר כ-70 שנה: בין המרכז לפריפריה, בין הבועה העירונית הגדולה לעיירות הפיתוח, בין העשירים לעניים, בין המזרחים לאשכנזים, הדתיים לחילונים, הערבים ליהודים ... כיום בעידן הגלובליזציה, זרימת המידע והטכנולוגיה נוספו למתחים הללו ממדים חדשים: טכנולוגיות התקשורת קרבו ומקרבות את העולם השלישי לראשון והן מביאות להיווצרות מעמדות ומתחים עירוניים חדשים, בין "עניי עירך" הוותיקים ברובעי העוני של הערים הגדולות ובעירות ה"פיתוח" בפריפריה, לבין העניים החדשים שמצטופפים ברובם ברובעי העוני הוותיקים של הערים הגדולות, פנים אל פנים מול הוותיקים; אזור נוה-שאנן/התחנה המרכזית ב"עיר העולם", "העיר החכמה" תל אביב, הוא דוגמא מובהקת.

על הרקע הזה, המפגש הראשון של פורום ערים חכמות בא לשאול ואולי אף לענות על סדרה של שאלות כגון: מהי בעצם עיר חכמה? מה היא עשתה עד כה ליחסי מרכז-פריפריה? מה היא מסוגלת לעשות? ולאן היא מוליכה? ובאופן ממוקד יותר: מהי בעצם תחבורה חכמה? מה היא עשתה עד כה ליחסי מרכז-פריפריה? מה היא מסוגלת לעשות? ולאן היא מוליכה?